

**O'ZBEK TILI DARSLARIDA O'QUV TOPSHIRIQLARNING
LINGVODIDAKTIK ASOSLARI VA SAMARADORLIGI**

Avezimbetova Sevara

Nukus shahar 36-sonli umumta'lim maktabi O'zbek tili fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek tili darslarida qo'llaniladigan o'quv topshiriqlari tizimi nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Topshiriq va mashq tushunchalarining farqlari, ularning turlari va lingvodidaktik vazifalari yoritiladi. Zamonaviy ta'lim talablariga mos, o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishga yo'naltirilgan topshiriqlarning samaradorligini oshirish mexanizmlari, xususan, ijodiy va mustaqil ishlarni faollashtirish masalalari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: O'quv topshirig'i, mashq, topshiriq tizimi, lingvodidaktika, kommunikativ kompetensiya, ijodiy faollik, mustaqil ta'lim.

**ЛИНГВОДИДАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ И ЭФФЕКТИВНОСТЬ
УЧЕБНЫХ ЗАДАНИЙ НА УРОКАХ УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА**

Авезимбетова Севара

**Учителя узбекского языка общеобразовательной школы No 36
города Нукуса**

Аннотация: В данной статье теоретически анализируется система учебных заданий, используемых на уроках узбекского языка. Раскрываются различия понятий задания и упражнения, их виды и лингводидактические задачи. Рассматриваются механизмы повышения эффективности заданий, направленных на формирование коммуникативной компетенции учащихся в соответствии с современными образовательными требованиями, в частности, вопросы активизации творческой и самостоятельной работы.

Ключевые слова: Учебное задание, упражнение, система заданий, лингводидактика, коммуникативная компетенция, творческая активность, самостоятельное обучение.

LINGUODIDACTIC FOUNDATIONS AND EFFECTIVENESS OF EDUCATIONAL TASKS IN UZBEK LANGUAGE LESSONS

Avezimbetova Sevara

Uzbek language teacher of secondary school No. 36 of the city of Nukus

Abstract: *This article theoretically analyzes the system of learning tasks used in Uzbek language lessons. The differences between the concepts of task and exercise, their types and linguodidactic functions are highlighted. Mechanisms for increasing the effectiveness of tasks aimed at forming students' communicative competence in accordance with modern educational requirements, in particular, issues of activating creative and independent work, are considered.*

Keywords: *Educational task, exercise, task system, linguodidactics, communicative competence, creative activity, independent learning.*

O'zbek tili ta'limi oldida turgan asosiy vazifa – o'quvchilarda o'zbek tiliga muhabbat uyg'otish bilan birga, ularning to'g'ri, ravon va samarali nutq madaniyatini shakllantirish, ya'ni kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishdir. Ushbu maqsadga erishishning muhim sharti dars jarayonida qo'llaniladigan o'quv topshiriqlari tizimining ilmiy-metodik jihatdan asoslangan, izchil va muntazam bo'lishidir. Topshiriqlar tizimi nafaqat bilimni baholash vositasi, balki yangi materialni o'zlashtirish, ko'nikma va malakalarni shakllantirishning asosiy vositasidir.

Metodikada “mashq” va “topshiriq” atamaları ko'pincha sinonim sifatida qo'llanilsa-da, ularning o'ziga xos lingvodidaktik farqlari mavjud.

Mashq – odatda, biror grammatik qoida, imloviy yoki punktuatsion me'yorni amalda qo'llashga, ma'lum bir harakatni takrorlash orqali mustahkamlashga qaratilgan takroriy, ijro etuvchi harakatdir. Masalan, berilgan gapdagi so'z

turkumlarini aniqlash, otlarga mos keladigan sifatlarni topish. Mashqlar ko'proq tilning shaklga (forma) e'tibor qaratadi.

Topshiriq esa, yanada kengroq va murakkabroq tushuncha bo'lib, o'quvchidan nafaqat qoidani eslashni, balki uni muayyan sharoitda, ijodiy yondashgan holda, mustaqil fikrlab qo'llashni talab etadi. Topshiriq ko'proq tilning mazmuniga va kommunikativ maqsadiga yo'naltirilgan bo'ladi. Masalan, berilgan mavzu bo'yicha insho yozish, matnni tahlil qilib, uning g'oyasini o'z so'zlari bilan bayon etish yoki dialog tuzish.

Metodist M. Saidov o'zbek tili darslarida o'quv topshiriqlarini uch turga bo'lib farqlaydi va ularni aniq mezonlar asosida qo'llash zarurligini ta'kidlaydi. Samara beruvchi topshiriqlar tizimi mashqdan topshiriqqa, reproduktiv (takrorlovchi) darajadan ijodiy darajaga bosqichma-bosqich o'tishni ta'minlashi lozim.

Ona tilidan qanday mashg'ulot bo'lmasin, o'qituvchi va o'quvchining o'zaro ta'siri ma'lum o'quv materialiga yo'nalgan. O'qituvchi faoliyati (o'qitish), o'quvchilar faoliyati (o'qish), bolalarning real o'quv imkoniyatlariga mos o'quv materialini ta'lim sharoitida o'zlashtirishning barqaror uzvlari sanaladi. Ulardan birontasi qatnashmasa, ta'lim zuhur etmaydi. O'qituvchi o'rganilayotgan mavzu doirasida o'z bilimlarini tushuntirish yo'li bilan bolalarga ta'sir qilsa, o'quvchilar o'qituvchi tushuntirishini tinglash, savollarga javob izlash, topshiriqlarni bajarish yo'llari bilan unga ta'sir qiladi. Ikki xil ta'sirning amal qilish natijasi o'laroq ta'lim ijtimoiy institutining alohida turi sifatida amal qiladi. O'quv materiallariga ko'ra o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro ta'siri ona tili o'qitish metodikasining tadqiqot predmeti hisoblanadi[1: 6].

O'zbek tili darslarida qo'llaniladigan o'quv topshiriqlari turlarini quyidagi asosiy mezonlar bo'yicha guruhlash mumkin: dastlabki mustahkamlash topshiriqlari, yangi mavzu yuzasidan dastlabki ko'nikmani hosil qilishga qaratilgan oddiy mashqlar; tahliliy-sintez topshiriqlari: grammatik tahlil, sintaktik tahlil kabi bilimlarni amalda qo'llashni talab qiladigan murakkabroq topshiriqlar; ijodiy

mustaqil topshiriqlar: o'quvchidan bilimni tashqi dunyodagi muammolarni tahlil qilishga yo'naltirishni talab etadi (maqola yozish, og'zaki nutq tayyorlash).

O'quv topshiriqlari tizimining samaradorligini oshirishda zamonaviy lingvodidaktikaning pragmatik va kommunikativ yondashuvlari katta ahamiyat kasb etadi. Eng samarali topshiriqlar o'quvchini haqiqiy hayotiy vaziyatlardagi kabi nutqiy harakatga undashi lozim. Topshiriqlar o'zbek tili ta'lim mazmuni hayotiy muammolarni qanday hal qilishni o'rgatishi kerak. Masalan, "Qo'shnimizga hurmat bilan munosabat bildiring" kabi vaziyatli topshiriqlar kommunikativ kompetensiyani oshiradi.

Oliy va umumta'lim maktablarida topshiriqlar tizimi o'quvchining mustaqil o'qish va ijodiy mustaqilligini rivojlantirishga qaratilishi zarur. Mustaqil ta'lim topshiriqlari o'quvchini ilmiy ijodga, bilimlarni o'zlashtirishning oqilona usullarini ishlab chiqishga o'rgatadi. Masalan, tilshunoslikka oid terminlar lug'atini mustaqil tuzish yoki ilmiy manbalardan foydalangan holda esse yozish.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) topshiriqlarni diversifikatsiya qilish imkonini beradi. Interfaol topshiriqlar, til o'rganish ilovalari yoki multimediali loyihalar o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi va o'rganish jarayonini samarali qiladi.

Bundan tashqari darsliklarda mashqlar va topshiriqlarning ko'proq berilishi, yangi pedagogik texnologiyalarning aks etishi, o'quvchilarning o'z ustlarida ishlashlari uchun mustaqil ishlar bo'yicha maxsus topshiriqlar, ijodiy ishlar, vaziyatli topshiriqlar, qiziqarli grammatik o'yinlar ham berib borilishi maqsadga muvofiq. Bu – o'quvchilarning fanga qiziqishlarini oshiradi, o'z ustlarida mustaqil ishlab, bilimi yuqori bo'lgan o'quvchilarga yetib olishi uchun imkoniyat yaratadi. Mashqlar osondan qiyinga o'sib boruvchi tamoyil asosida tuzilishi, mashqlardagi matnlar hajmining o'ta katta bo'lishini chegaralash, aksincha, topshiriqlarni ko'paytirish va tizimlashtirish maqsadga muvofiq. Bitta matnga bir necha marta murojaat etish, hatto keyingi darslarda ham shu matn materiallaridan foydalanishni yo'lga qo'yish faol leksik-grammatik minimumni mustahkamlash, nafaol minimumni faollashtirish uchun shart-sharoit yaratadi. Darslikdagi mashqlar va

topshiriqlarni oson va murakkabligi darajasiga ko'ra reyting tizimida baholash (ya'ni oson mashqlarga pastroq, qiyin mashqlarga yuqoriroq ball qo'yish)ni rejalashtirib qo'yish o'quvchilarni bosqichma bosqich tarzda barcha mashq va topshiriqlarni bajarib borishga intilishlariga, o'z ustida mustaqil ishlashlariga imkon yaratadi. [2:109]

Ona tili ta'limi ijtimoiy-siyosiy, axloqiy-ma'naviy, badiiy-estetik tarbiya berishning qudratli omili hamdir. Aslida bu xislatlar ona tili boyliklarining o'zida mujassamlashgan. Ammo bu imkoniyat o'z-o'zicha ro'yobga chiqmaydi. Agar o'qituvchi grammatik qonun-qoidalar, tilning kommunikativ vazifasi bilan bir qatorda fikr izhori hamda obyektiv voqelik ifodasining mutanosibligi zarurligini ko'rsatib bera olmasa, til boyliklarini ko'rish va kuzatish sharoitini yaratishni uddalay olmasa tildagi imkoniyatlarning imkoniyat darajasida qolib ketaverishi, ularning mavjudligi o'quvchilar uchun hech narsa bermasligi ham mumkin[4].

O'zbek tili darslarida izchil, puxta o'ylangan va maqsadga yo'naltirilgan topshiriqlar tizimini joriy etish ta'lim samaradorligini keskin oshiradi. Mashq va topshiriq tushunchalarini farqlash, ularni maqsad va vazifalaridan kelib chiqqan holda tizimli ravishda qo'llash zamonaviy metodikaning asosiy talabidir. Topshiriqlar tizimi o'quvchini quruq qoidalarni yodlashdan ko'ra, mustaqil fikrlash, ijodiy yondashish va tilni amaliyotda samarali qo'llashga undashi lozim. Natijada, o'zbek tili ta'limi bitiruvchilari nafaqat grammatik jihatdan savodli, balki har tomonlama yuksak kommunikativ kompetensiyaga ega bo'lgan shaxs sifatida shakllanadi. Mashqlar asosan tilning shaklga (qoidaga) e'tibor qaratsa, topshiriqlar tilning mazmuniga va kommunikativ maqsadiga yo'naltiriladi. Samara beruvchi tizim reproduktiv darajadan ijodiy darajaga bosqichma-bosqich o'tishni ta'minlashi lozim. Topshiriqlarni nutqiy-kommunikativ, nazariy-bilish va ijodiy-qidiruvchi turlarga ajratish, shuningdek, ularni osondan qiyinga tamoyili asosida tizimlashtirish maqsadga muvofiqdir.

Xulosa qilib aytganda, o'zbek tili darslarida qo'llaniladigan o'quv topshiriqlari tizimining ilmiy-metodik asoslarini tahlil qilish, ta'lim samaradorligini oshirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanini ko'rsatadi. Tadqiqotlar shuni

ko'rsatadiki, ona tili ta'limining bosh maqsadi – kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishga erishish uchun faqat mashqlar (takroriy, ijro etuvchi harakatlar) bilan cheklanib qolmasdan, balki topshiriqlarning (ijodiy, mustaqil fikrlashni talab qiluvchi, vaziyatli ishlar) izchil tizimini joriy etish zarur. Izchil, puxta o'ylangan va maqsadga yo'naltirilgan topshiriqlar tizimini joriy etish orqali ta'lim samaradorligi keskin oshiriladi. Natijada, o'quvchilar nafaqat grammatik jihatdan savodli, balki har tomonlama yuksak nutq madaniyatiga va kommunikativ kompetensiyaga ega bo'lgan yetuk shaxs sifatida shakllanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Hamroyeva R, Po'lotova Y. Ona tili o'qitish metodikasi. Toshkent: 2021, B-6
2. Muxitdinova X. O'zbek tilini ikkinchi til sifatida o'qitish metodikasi. Toshkent: G'afur G'ulom nashriyoti, 2023. – 109 b.
3. To'xliyev B, Shamsiyeva M, T, Ziyodova T. O'zbek tili o'qitish metodikasi. O'quv qo'llanma. O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti, Toshkent: 2006. B-4
4. . Saparbaeva I. Matnni o'qib tushunishda badiiy matn namunalaridan foydalanishning ahamiyati. O'zbek tili tadqiqi va ta'lim muammolari respublika ilmiy-amaliy konferensiya. 2024, 160-163 b
5. Saparbaeva I. O'zbek tili darslarida matnni o'qib tushunish orqali o'quvchilarni kasbga yo'naltirish masalasi. Tamaddun nuri jurnali, 2025